

(az elnevezések közel 83%-a ilyen), a többi községi, illetve helynévre utaló *-i* képzős melléknév. Azt is megtudjuk, hogy a mindennapi életben az iskolákat általában egyszerűbb néven (pl. *Barna Iskola*) nevezik meg. 1990 után e megyében is átalakultak az iskolaelnevezések. Ideológiamentessé váltak, és sokkal inkább a helyi hagyományok irányították a választást, mint a korábbi időkben.

Írásomban a „Név és valóság” kötet alig egy nyolcadáról szóltam. Szubjektív válogatást mutattam be, igyekeztem kedvet csinálni hozzá. Kívánom, hogy minden olvasó, aki csak kézbe veszi, megtalálja a neki legkedvesebb és leghasznosabb olvasmányt.

HEGEDŰS ATTILA

ÖRDÖG FERENC: VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK **Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008. 402 lap**

Igen jó szokás alakult ki az utóbbi időben az évfordulós megemlékező kötetekkel kapcsolatban. Nem a szakmában hasonló érdeklődésű kollégák, barátok, tisztelők írnak ünneplő cikkeket, tanulmányokat, hanem az ünnepelt munkásságából válogatnak, régebben írott, általában nehezen hozzáférhető írásait teszik közzé egy gyűjteményes kötetben. Így történt ez Ördög Ferenc esetében is, akinek 75. születésnapját szép, terjedelmes és tartalmas válogatással köszöntötte szülőföldje, lakóhelye, de elsősorban volt tanítványa, a könyv kiadója.

Ördög Ferencet nem kell bemutatni a mai névtanos nemzedéknek, de a magyar nyelvtudomány széleskörű kutatógárdájának sem. A fiatalabbak és az utánunk következők azonban minden bizonnyal szívesen olvasnak életéről, pályájáról, az emberről is. Ezért hadd álljon itt egy rövid curriculum vitae, vagy inkább tudományos pályakép!

Ördög Ferenc 1933. április 5-én született a Tolna megyei Gyulajon. Még tízéves sem volt, amikor árván maradt, s nagyszülei nevelték, tanították. Középiskolai tanulmányait Kaposvárt, majd Dombóváron végezte. Itt magyartanára, Gömör József mellett a kiváló stilisztika és irodalomtörténész, volt Eötvös-kollégista Péczely László volt rá nagy hatással. Péczely nemcsak fölismerte tehetségét, hanem családi körülményeit is ismerte, s többet törődött vele, mint más tanítványával. Könyveket ajánlott és adott neki olvasásra, foglalkozott általános előmenetelével, műveltségével, céljaival, elképzeléseivel is. Az ő közvetítésével ismerkedett meg személyesen Kodály Zoltánnal is, akinek hatására még közelebb került a magyar népdalokhoz, népköltészethez, népnyelvhez. 1952-ben érettségizett, s mivel a magyartanárság vonzotta, a Szegedi Egyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója lett. Itt Mészöly Gedeon a korai nyelvemlékek hangulatos elemzésével sok ma is élő magyar nyelvészben keltette föl az érdeklődést a nyelvtörténet iránt. Hozzá hasonlóan meg tudta nyerni a hallgatóságot a dialektológia kutatásának Nyíri Antal, s Ördög Ferenc otthonról is hozott, középiskolában is erősített nép- és tájnyelvi szeretete egyre világosabban mutatta a célt: a népnyelv tanulmányozását. Ezt a szándékot másik oldalról támogatta a Budapestről éppen Szegedre került Rác Endre névtan iránti szeretete, vagy ahogyan ő sokszor mondta: „szerelme”. Ő vezette rá Ördög Ferencet

a névtan sokoldalúságára, s szemináriumi, majd szakdolgozat íratásával elkötelezetté tette a névtani kutatások iránt.

Ekkor írta meg Ördög Ferenc első dolgozatait szülőfaluja személynév-anyagából. Értéküket, színvonalukat jellemzi, hogy egy részük már akkor vezető nyelvtudományi folyóiratokban jelent meg, s némelyik helyet kapott a bemutatandó könyvben is. Ez a gyűjteményes kötet azonban nem időrendi elrendezésű, hanem tematikus, így az ismertetésben is először a helynévi témájú cikkekkel kell kezdenünk.

Talán már kevesen tudják, hogy az országos helynévgyűjtő mozgalom Zala megyében, az Ördög Ferenc múlhatatlan érdemű tevékenységének, kutató és szervező munkájának eredményeként megjelenő „Zala megye földrajzi nevei” című kötettel indult el, s jutott el európai hírű föltáró és közzevető eredményekre. Ennek a kötetnek a bevezetőjével indul a könyv „Földrajzi nevek” című fejezete, majd folytatódik a később Ördög Ferencről irányított további kutatások időnkénti helyzetjelentéseivel, az adatokból levont eredmények közzétételével. Különösen értékes közülük újszerű mondanivalójával a „Helynévgyűjteményeink mint az onomato-dialektológia forrásai” című tanulmány, amely nemcsak a névtudománynak és a nyelvjáráskutatásnak az összefüggéseire hívja fel a figyelmet, nemcsak a nevek dialektológiai fölhasználásának lehetőségeit tárja föl, hanem új irányzatot teremt a névtani kutatásokban. A nevekben rejlő forrásértékű adatokra rámutatva bebizonyítja a helynévkutatás sokoldalú hasznát, a még ezután megjelenetetendő helynévtárak szükségességét.

Különösen hasznosak ezen a téren német nyelvű cikkei, amelyek révén a magyar helynévkutatás bekerült az európai tudomány vérkeringésébe: fölfigyeltek rá nemcsak a német, hanem a svéd, a norvég, a finn és a kisebb rokonyelvek kutatói is. Hihetetlen energiáról, elkötelezettségről és áldozatvállalásról tanúskodnak ezek a tanulmányok. Ezt megerősíthetik a kortársak is, akik együtt lelkesedtek, dolgoztak Magyarország teljes 20. századi helynévállományának megjelentetéséért. Nagy kár, hogy nem fejeződhetett be, s már soha nem fejezhető be ez a munka! (A következő gyűjtések ugyanis már egészen más névanyagot fognak föltárni – ha egyáltalán lesz még valaha becsülete Magyarországon az adatgyűjtő munkának.)

Megjelent még ebben a fejezetben egy egészen más jellegű munka is „Zala megye helységneveinek rendszere” címmel. Ez az önálló füzetként ismert tanulmány iskolát teremtett a magyar helynévkutatásban (nagy kár, hogy ezt a később fél magyarországnyi területre kiterjedő földolgozást is elnyelte a közöny, részvétlenség, pénztelenség örvénye). Pedig ennek a tanulmánynak a mintájára készült el Pest, Borsod, Veszprém, Komárom, Fejér stb. megye településneveinek rendszere. A teljes helységnevanyag földolgozása után el lehetett volna készíteni azt a szintézist, amely bemutatta volna az egyes névtípusok (törzsnévi, személynévi, patrocíniumi, víznévi stb.) megterhelési arányát, elterjedési területét és még sok minden mást, amit történészek, régészek, néprajzosok épp oly eredményesen használhattak volna, mint a nyelvészek és az onomatológusok.

A könyv második nagy fejezete a „Személynevek” címet viseli. A már említett becenévi témát több tanulmányban is folytatja (A gyulai keresztnevek becéző alakjai; Gazdát cserélt becézőnevek; stb.), de oly összetett, sokoldalú ezen a téren a szerző vizsgálata (és a könyv tematikája), hogy valamennyi cikk egyenkénti bemutatása nélkül igen nehéz minden tárgyalt névtípusnak az ismertetése.

A személynevek regionális atlaszának kérdésével foglalkozik egy német nyelvű tanulmány. A göcseji és hetési nevek kutatásainak eredményeit térképes szemléltetéssel

ismerteti a munka. A terminológiai kérdéseken keresztül a keresztnévdívatig szinte minden részterületet érintenek a tanulmányok. Tudománytörténeti összefoglalásokat tartalmaz több kiváló cikk is. Módszertani mondanivalójuk következtében emelkedik ki közülük „A személynévvizsgálat új útjai”, amely a személynévelemek rendszerezésének lehetőségét mutatja be szemléletes példák kíséretében.

Több munka foglalkozik általános névtani kérdésekkel, s ide sorolom a terminológiai témákat is (A személynévvizsgálat új útjai; Személynév-kutatásunk helyzete és feladatai; Néhány megjegyzés a névtudomány műszavaihoz; stb.). Valamennyi tanulmány fontos szempontokat ad a kezdő kutatóknak, de új irányokat mutat a névtudomány gyakorlott művelői számára is. A családnevek és a ragadványnevek problematikája is intenzíven foglalkoztatta a szerzőt a cikkek szerint (Helynevekből keletkezett családnevek *-i* képzővel és anélkül; A *Tütösi, Tüttös, Tütő* családnevekről; Az első magyarországi református anyakönyv családnevei, ragadványnevei és névhelyettesítői; Ragadványnevek gyászjelentéseken). Az utóbbi különösen érdekes, mert olyan ma élő szokásról tudósít, amelynek megléte is kétséges a nagyvárosi modern gondolkodás számára. „Az asszonynevek megnevezése a népnyelvben” című munka csak részben tartozik a családnévvizsgálat kérdéskörébe: azzal foglalkozik, hogy melyik családnevet használják általában a férjes nők említőneveként. Adatai természetesen dunántúliak, s ez arra utal, hogy különbséget kell tennünk a nyelvjárási, névhasználati sajátságok között a nyelvterület különböző területein. Ennek az elvnek részletesebb kifejtését találjuk meg a kötet „Személyneveink onomato-dialektológiai vizsgálatáról” című tanulmányában.

A következő fejezet címe „Névtudomány és művelődéstörténet”. Ebben tematikailag nehezen összekapcsolható tanulmányok találhatók. Az egyik a patrocíniumi nevekről szól, a másik az anyakönyvezés történetének első korszakát taglalja, a harmadik a harangok neveit mutatja be. Mindezek nagymértékben segítik az egyháztörténeti érdeklődésű kutatásokat. A fejezet többi tanulmánya (A magyar céhek patrónusválasztásának hagiográfiai, ikonográfiai és művelődéstörténeti indítékai; Eltűnt patikaneveink nyomában) az ipartörténet hasznos dokumentumaira épül. Jóllehet ezek is kapcsolódnak részben a népi vallási kutatásokhoz, mondanivalói jelentősebbek az ipartörténet, még inkább az intézménynevek történetének változásai iránt érdeklődők számára.

A továbbiakban a fejezetek szerkezete eltér a korábbi, tematikus elvtől, ezért az ismertetés innentől egyenként mutatja be a cikkeket.

„A ragadványnévadás nyelvi eszközeiről” című munka az *-ék* képzőről és a *-k* többesjelről szól elsősorban, de a névelemek sorrendjére is ad hasznos és számszerű adatokat. Több fejezetben találkozunk olyan munkákkal, amelyek a 18. század nagy Zala megyei összeírásának adataira épülnek (pl.: A készülő XVIII. századi zalai személynévtár családneveinek nyelvjárástörténeti hasznosításáról).

Ördög Ferenc pedagógiai munkássága közismert Nagykanizsán. Ennek eredményeként középiskolai tanulók tucatjai kezdtek foglalkozni a névtannal, s értékes gyűjteményeket jelentettek meg a névtudomány és a nyelvjáráskutatás különböző területeiről. Itt azonban elsősorban a felsőoktatásban végzett munka módszereiről, eredményeiről, a hallgatók szakdolgozatainak segítségével, irányításáról olvashatunk. Ezt foglalja össze a német nyelvű „Der Eigenname im Unterricht”.

Ésszerű volt külön fejezetbe foglalni a nyelvjáráskutatással foglalkozó két tanulmányt, jóllehet itt lett volna a helye a tulajdonnevek dialektológiai sajátságaival foglalkozó munkáknak is. Természetesen a Dunántúl nyelvjárásaival foglalkoznak a cikkek.

A tanulmányok utolsó ciklusa tudománytörténeti témájú munkákat foglal egybe. Arra utal, hogy Ördög Ferenc a nagy elődöket tisztelte, nemcsak tanult tőlük, de emléküket megőrizte, igyekezett másokkal is megismertetni munkásságukat. Kik voltak azok, akik a példaképek közül megőrkítést nyertek egy-egy visszaemlékezésben? Valamennyien Zala megyeiek. Elsőként a nagy példakép: Pais Dezső. Azután a régi tudós: Pländer Ferenc, és végül a barát, munkatárs: Markó Imre Lehel. Ördög Ferenc mindhármukról a tisztelet hangján és az elismerés szavaival ír. Érezzük, megértjük, hogy a múlt ismerete és tisztelete nélkül nincs értékes jelenkori kutatás, és nincs eredményes tudomány a jövőben sem.

A kötetet Ördög Ferenc nyelvtudományi publikációinak bibliográfiája és a kötet tárgy-, szó- és névmutatója zárja le.

Összegezve a könyv értékeit egyértelműen megállapíthatjuk, hogy az nem csupán a ma már nehezen hozzáférhető tanulmányoknak az összegyűjtésével és egy kötetben való megjelentetésével, hanem egy személy tudományos életútjának bemutatásával is fontos célt szolgált. Tudom, hogy az önálló kötetek sokkal jelentősebbek a kisebb cikkekénél, tanulmányoknál, de azokat az érdeklődők, a magyar névtannal foglalkozók ismerik; és ismerni fogják a következő nemzedékek is, mert megkerülhetetlenek egy-egy téma föltárásakor, alapos kutatásakor. Melléjük kell azonban állítani a szétszórtnan megjelent, de éppoly jelentős munkákat is, hiszen csak így lehet áttekinthető képet kapni a tudósról és kutatott tudományterületéről. Szerencsés, hasznos, fontos tehát a könyv megjelentetése; ott kell lennie minden magyar tulajdonnév-kutató könyvtárában.

HAJDÚ MIHÁLY

TÓTH VALÉRIA: TELEPÜLÉSNEVEK VÁLTOZÁSTIPOLÓGIÁJA
A Magyar Névtan Kiadványai 14.
Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék,
Debrecen, 2008. 285 lap

1. TÓTH VALÉRIA legújabb könyvében, amely a szerző habilitációs értekezése alapján készült, elméleti igénnyel, a tipológiai rendszerezés szándékával közelíti meg a településnevek életének sajátos, változási fázisát. A településnevek változástipológiájának kidolgozásával TÓTH VALÉRIA egyrészt a KNIEZSA ISTVÁN által megalapozott klasszikus történeti helynév-tipológia kronológiai megállapításainak pontosításához kíván segítséget nyújtani annak új aspektussal való kiegészítése nyomán; másrészt a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott, s főként a toponimák szerkezetének tárgyalására, illetve azok keletkezéstörténetének vizsgálatára fókuszáló helynévelemzési modell (Helynevek nyelvi elemzése. Debrecen, 1993) továbbgondolását szándékozik megvalósítani. Az utóbbi munkához különösen erős szálakkal kapcsolódik a kötetben vázolt változástipológiai rendszerezés: TÓTH VALÉRIA a HOFFMANN ISTVÁN által létrehozott, strukturális szemléletű elméleti keret logikáját és fogalomkészletét használja fel a településnevek változásainak rendszerező bemutatása során. Határozott szemléletbeli rokonságot vélhetünk felfedezni BENKŐ LORÁND nyelvtörténeti tendenciákat általánosságban bemutató teoretikus munkájával is